

ARCHIVE COPY

Please return.

Հրատարակութիւն Ամերիկահայոց Արեւելեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի
A Publication of the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Volume V, Number 7-8
November, December 1982

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«Աուրիչ» ի ներկայ թիւով մեր ընթերցողներուն կը ներկայացնենք Փրանսացի ծանօթ գրողի մը դասական մէկ պատմուածքը՝ «Վերջին Դասը» խորագրուած: Ծատերու ծանօթ, բայց գրեթէ մոռցուած գրուած մը 1870-ական թուականներէն, երբ Բրուսիական ոյժեր կը գրաւէին Ալզաս նահանգը եւ կ'արգելէին Փրանսերէն լեզուի դասաւանդումը:

Ուշագրաւը այն է, որ այս պատմութիւնը մեր ուշադրութեան կը յանձնուի մեր Հայրենիքէն, Երեւանէն, ուր «Գարուն» ամսագրի խմբագրութիւնը ոչ միայն տպած է սոյն պատմուածքը, այլ, խմբագրական ծանօթագրութեան մէջ դրած է իր տաղանապէս Հայ Լեզուի կորուստին հանդէպ: Ո՞վ, առանց դողի, կրնայ կարդալ սա տողերը, ուր կ'ըսուի, «Հայրենիքը կը կորսուի ոչ թէ այն ժամանակ՝ երբ ան նուաճուած է օտարի կողմէ, այլ երբ կը կորսնցնես Մայրենի Լեզուդ...»:

Ինչո՞ւ սակայն այդ տաղանապէս...

Բայց կայ, կայ յոգնատարար այդ տաղանապէս, ե՛ւ մեր հայրենի հողին վրայ, ե՛ւ Միջին Արեւելքի մէջ, ե՛ւ Եւրոպայի մէջ, եւ, յատկապէս, Ամերիկայի մէջ...: Եւ ինքնախաբէտութիւն պիտի ըլլար ջայլամի պէս գլուխը թաղել քանի մը հայկական դպրոցներէ ներս՝ եւ չտեսնել, որ ամէն օր քիչ մը աւելի կը նուազի հայերէն խօսողներուն թիւը, քիչ մը աւելի կը չորնայ Հայոց լեզուն Հայ շրթունքներու վրայ...:

Բայց ի՞նչ է լեզուն: Գիտական, ընկերային, ընկերաբանական ծանօթութիւններ, բացատրութիւններ տալ չէ մեր նպատակը: Աւելորդ ալ է, քանի մենք, առհասարակ, մի քանի լեզուներ կը խօսինք, կը գրենք, մեր մտածումները անով կ'արտայայտենք, մեր զգացումներուն հաղորդ կը դարձնենք մեր շուրջիները: Տակաւին լեզուն ապրուստի միջոց է, գիտութեան բանալի է: Բայց այդ բոլորէն վեր՝ լեզուն, Հայոց լեզուն, մեր գոյութեան, ազատ զարգացման իրաւունքն է, մեր սեփական ինքնութեան, ինքնուրոյնութեան պատուանդանն է: Մեր լեզուն մեր հոգիին ու մտքին արձագանքն է, մեր ժողովուրդին ձայնը, մեր ազգային երգն է...:

Հայերէնով մեր հայրերը կը խօսին մեզի, մեր վանքերը, մեր վարժարանները մազադաժները կը վկայեն: Մեր պատմութեան մշտնադաւան զօղանքն է ան, ու մեր Տապանակ Ուխտին՝ որով մենք, յատկապէս Սփիւռքի մէջ, ալեկոծ հոսանքներու դէմ կը նաւարկենք՝ հայութեան անփոյթ նաւահանգիստին հասնելու ցանկութեամբ:

Ո՞վ չէ կարդացած Արովեանի կողմէ Հայոց նորահաս երիտասարդներուն, երբ դեռ մեր հողին վրայ կ'ապրէինք...:

«Ախ՛ լեզուն, լեզուն, լեզուն որ չըլի, մարդ ընչի՞ նման կըլի: Մէկ ազգի պահողը, իրար հետ միացնողը լեզուն ա ու հաւատը: Լեզուդ փոխիր, հաւատդ ուրացիր, էլ ընչի՞ կարես ասիլ, թէ ո՞ր ազգիցն ես: ...Ձեզ եմ ասում, ձեզ՝ հայոց նորահաս երիտասարդք, ձեր անունին մեռնիմ, ձեր արեւին դուրպան. տասը լեզու սորվեցէք, ձեր լեզուն, ձեր հաւատը դայիմ բռնեցէք...»:

Ո՞վ չի յիշեր Ս. Կապուտիկեանի քաջարի ճառը՝ արտասանուած 1981-ին Երեւանի մէջ, եւ ուր, հայրենի բանաստեղծուհին, այն որ մայր ըլլալով հանդերձ քաջութիւնը ունէր իր դաւակին պատգամելու,

«Թէ մօրդ անգամ մտքիցդ հանես, Գո մայր լեզուն չմոռանաս»

նոյն քաջութեամբ հանդէս կուգար, եւ կը պատգամէր. «Այնպիսի մի ժողովուրդ, ինչպիսին Հայ ժողովուրդն է, որը կորցրել է իր հողային ամբողջութիւնը եւ բեկոր-բեկոր ցրուած է աշխարհով մէկ, որից այժմ էլ եաթաղանաճ «պատմագիրներն» են ջանում խլել-եղծել իր պատմութիւնը, իր հոգեւոր արժէքները, — այդպիսի մի ժողովուրդի համար մշակոյթը, եւ դրա մէջ՝ ամենից շատ լեզուն, ունի յաւելեալ մի առաքելութիւն: Այն մեր հողային ամբողջութեան փոխարինող շաղախ է, մի տեսակ նիւթական ուժ, միջոց, որով իրար են ազուցում անցեալ բեկբեկուող դարերը, որով լցում, կամրջում են ժողովրդին բաժան-բաժան

անող տարածութիւնները: Լեզուն մեզ համար միշտ էլ, իսկ հիմա՝ առաւել եւս, հող է, տանիք է, հաւաքական յիշողութիւն, լինելութեան կերպ, յարատեւելու կոտուր...»:

Եւ իրեն ձայն կուտան մեր հին ու նոր գրողները, որոնց սրտի կանչերէն փունջ մը կազմած ենք եւ թերթիս այս թիւով կը ներկայացնենք մեր ժողովուրդին: Գիտենք, թէ շատեր յուզումով պիտի թերթատեն այս թիւը, կարդան թէ, «Հայ լեզուն տունն է Հայուն աշխարհի չորս ծագերուն», տաղանապէս թէքէեանի հետ, եւ լսեն Դաշտենցի «Ռանչպարների կանչը» կամ Իսահակեանի «Ազգային Երգը», բայց լսեն նաեւ Շիրազի մունչիւնը.

«Հասիր, ասա Հայերին՝ կու՛ չզնան վայերին, — Անմահութեան նման տուր Հայոց լեզուն Հայերին,

Ամերիկա սլացիր, հասիր այնտեղ իմ ճիւղով, Ուր Հայ լեզուն է խեղդում նիւաբարան իր գոչով...:

Հասիր, ասա՛ ով Հայեր, Մայր Արաքսը դեռ լացով

Ձեր դալուն է սպասում, որ ինքն էլ գայ, դառնայ ծով...»:

Բայց ինչո՞ւ այս ահազանգը Հայրենիքէն մինչեւ հեռաւոր Սփիւռքեան գօտիները: Ծատ պատճառներ կարելի է գտնել, — ընկերային, տնտեսական, բարոյական, թէ այլ: Բայց ճշմարտութիւնը այն է՝ որ տաղանապէս մը կայ: Դարձեալ լսենք Ս. Կապուտիկեանին, որ կը խարանէ ճակատը այն Հայերուն՝ որոնք մանր հաշիւներով կ'անտեսեն Հայ լեզուի տրամբ...:

«... Ինչո՞ւ է հայ ծնողը, որ ժամանակին գերադասել է զոհուել, քան թէ զոհ տալ իր լեզուն, իր ազգային դիմագիծը, այսօր այսպէս անհաւատալիօրէն բռնել է մայրենի լեզուն ու դպրոցը լքելու ճանապարհը: Սա ունի իր խոր արմատները՝ կապուած ոչ միայն տնտեսական ու հասարակական տեղաշարժերի հետ, այլ եւ բարոյական նորմերի խախտման, անձնական շահը, իրենց երեխաների ապահովութիւնը ամէն ինչից վեր դասելու, նիւթը առաջնային համարելու գործամոլ հոգեբանութեան հետ:»

Սփիւռքի մէջ պատկերը տարբեր է, եթէ աւելի տխուր չէ: Իրանի մէջ է որ, պետութեան դրած արգելքներուն դիմաց, Հայ ժողովուրդը, եւ, պատիւ իրեն, Հայ աշակերտութիւնը ոտքի է կանգնած, եւ կը պահանջէ իր լեզուն սորվելու, եւ իր կրօնը իր սեփական լեզուով ուսանելու իրաւունքը չկորսնցնել: Այնքան անտարբեր ենք սակայն Իրանահայութեան ցաւին նկատմամբ՝ որ համակրանք իսկ չենք արտայայտեր իրենց հասցէին:

Մէկդի թողով միջին Արեւելքի ու Եւրոպայի գաղութները, պահ մը կեղերոնանանք Ամերիկայի վրայ, ո՞ր կը գտնուի Հայ լեզուն, կամ ի՞նչ մակարդակի վրայ է Հայ լեզուի ուսուցումը:

Ամերիկահայ գաղութի կազմութեան առաջին տասնամեակներուն լեզուն կը սորվէին տան մէջ, եւ կամ՝ շաքաթօրեայ-կիրակնօրեայ դպրոցներու մէջ, շատ քիչ յաջողութեամբ: Սանկ, դպրոցի պէս բաներ մը կային, բայց միայն այդքան:

MESSAGE TO MY CHILD

SILVA KAPUTIKIAN

When Spring dressed in blossoming flowers
Awakened its brooks with the song of the bird,
With life reborn, urged by gentle powers,
My child's voice was heard.

As if it were holy communion,
Parting the sweet lips of my young,
He uttered a priceless word
In our saintly Armenian tongue.

Heed then this advice, little son,
As it comes from your mother's heart,
This day I place in your trust,
The Armenian language,
A treasure from which you must ne'er part.

It has sliced through dark nights of the past,
Ever roaring forward with hope,
At the zenith of the Armenian arrow
With the saintly genius of Mesrop.

It has inspired script and prayer,
It has created legend and rhyme,
It has become promise and a banner,
Marking our progress through time.

With it the Armenian wanderer
Has uttered his heartfelt woe,
From it our people have thundered battle songs
As they marched against the foe.

My mother sang its lullabies
As she cradled me 'tween her hips,
And now reaching across the years,
Worn smooth and mellowed through centuries,
It has finally touched your lips.

So my beloved child,
Open those precious lips and sing,
Let our ancient words mature in your mouth,
From you, the cherished language will sing.

Hold it always close like a lover
For power to you 't will impart
Like the sacred snows of mount Ararat,
Or your ancestors' ashes
Keep it ever near your heart.

Protect it with the shield of your bared chest
Against every enemy, evil or strife,
As you would defend your own mother
From a sword drawn against her life.
Remember my son,
Under this moon,
Wherever you go,
Whomever you are among,
SOONER FORSAKE YOUR MOTHER'S NAME
THAN FORGET YOUR MOTHER TONGUE.

Translated by LEVON TOPOUZIAN
English verse IRWIN M. SIEGEL
Chicago, Illinois

The story of a School Boy of Alsace-Lorraine

NOTE:

The Armenian translation of the French realist writer, Alphonse Daudet's short story appeared in the May 1982 issue of the Yerevan avant-gard literary monthly, "Karoun". This publication features the works of writers, poets and scholars, who make up the membership of the Yerevan-based Armenian Writers' Union.

In his forward, the translator, Gareg Simonian, points out that Daudet wrote several of his most powerful novels and short stories during the 1870-s, at the time when the Prussians were making incursions into French territory, which eventually led to the annexation of Alsace-Lorraine.

"The Last Lesson" was written during the tumultuous period of the Prussian occupation of Alsace-Lorraine. Alphonse Daudet describes the emotions of an Alsatian school boy's final realization that he is about to lose his nationality, as he will no longer be allowed to learn his maternal language; the Prussians having forbidden the teaching of French in that border region.

Without so many words, Simonian gently allows the reader to draw parallels between "The Last Lesson", with its poignant homily of how a people lost national integrity when they were deprived of their language; and the long history of similar Armenian losses and retreats in language

and nationhood. Simonian asserts, "...national identity does not die when one loses one's land, it dies when one loses his language..."

The similies are subtly crafted; Simonian guides the reader to draw his own conclusions. He writes, "To tell the truth, the Prussians were not the first and only government that succeeded in obliterating the culture and nationhood of an annexed country and people, by attacking first and foremost their native tongue."

Simonian goes on to describe another example, this time from the pages of the historic yet always current conflict between the British and the Irish. He quotes King John the first of England, who decreed; in the secret Treaty of Ireland in 1616, "...that the use of the English language must be ever increased and the Irish language cast out and destroyed!"

Is Simonian sending out a clarion call to Armenians everywhere to follow his courageous example to take a stand against the erosion of our language and the resulting loss of our national identity; which in the last analysis, represents the denial of self... a final kind of death?

Hourig Papazian-Sahagian
Armenian National Education Committee

I was late for school that morning and dreaded a scolding especially since Monsieur Hamel was going to test us on participles, and I did not know the first thing about them. The thought of running away and spending the day out of doors flashed through my mind. It was so warm, so bright! The birds were chirping at the edge of the woods; and in the open field back of the saw-mill, the Prussian soldiers were drilling. It was all much more appealing than the rule for participles, but somehow I found the strength to resist temptation and hurried off to school.

When I passed the town hall there was a crowd in front of the bulletin board. For the last two years all our bad news had come from there — the lost battles, the draft, the orders of the commanding officer — and I thought to myself without stopping: "What can be the matter now?"

Then, as I hurried by as fast as I could, the blacksmith, Wachter, reading the bulletin along with his apprentice, called after me: "Don't run so fast, buddy; you'll get to school in plenty of time"

I thought he was making fun of me and finally reached M. Hamel's little garden, all out of breath.

Usually, when school began, there was a great commotion, which could be heard all the way out to the street; the opening and shutting of desks, lessons recited aloud in unison, with hands over our ears to enable us to hear ourselves, and the teacher's great ruler rapping on the table. But now it was all so still and quiet! I had counted on the noise to get to my desk without being noticed; but of course, that day everything had to be as quiet as a Sunday morning. Through the window I saw my classmates already in their places, and M. Hamel pacing up and down with his terrible steel ruler under his arm. I had to open the door and go before everybody. You can imagine how I blushed and how frightened I was.

But nothing happened. M. Hamel saw me and said very kindly: "Go to your place quickly, little Franz. We were beginning without you."

I jumped over the bench and scrambled to my seat. It wasn't until I got over my fright a little that I noticed our teacher was wearing his beautiful green coat, his frille shirt and the little black silk cap, all embroidered, that he wore only on inspection and prize days.

Besides, the whole school seemed so strange and solemn. But the thing that surprised me the most was to see, all along the back benches, the village people sitting quietly; old Hauser, with his three-cornered hat, the former mayor, the former postmaster and several others besides. Everybody looked sad. Old Hauser had brought an old reader, thumbed at the edges, which he held open on his knees, with his great spectacles lying across the pages. While I was wondering about it all, Monsieur Hamel mounted his stand and in the

same grave and gentle tone which he had used for me, he said:

"My children, this is the last lesson I shall teach you. The order has come from Berlin to teach only German in the schools of Alsace and Lorraine. The new school-master comes tomorrow. This is your last lesson in French. I want you to be very attentive."

I was thunder-struck by those words!

Oh, the monsters; that was what they had put up at the town hall! My last French lesson! Why, I hardly knew how to write! I would never learn any more! I must stop learning here and now! Oh, how sorry I was for not learning my lessons better; for hunting birds' eggs, or going ice-skating on the River Soar! My books, that seemed such a nuisance a while ago, so heavy to carry... my grammar book and my history of the saints, were old friends now... how could I give them up? And M. Hamel, too; the idea that he was going away, that I would never see him again, made me forget all about his ruler and how cranky he was.

Poor man! It was in honor of this last lesson that he had put on his fine Sunday clothes; and now I understood why the old men of the village were sitting in the back of the room. It was because they were sorry too, that they had not attended school more often. It was their way of thanking our school master for his forty years of faithful service. It was their way of showing respect for the country that was no longer their own.

While I was thinking of all this, I heard my name called. It was my turn to recite. I would have given anything; only to be able to repeat that dreadful rule for the participle, all the way through, very loud and clear... and without one mistake! But I got mixed up on the first words and stood there, holding onto my desk, my heart pounding and not daring to look up. I heard M. Hamel say to me:

"I won't scold you, little Franz, you must feel bad enough. This is the way it is! Every day we have said to ourselves: "Well, I've got plenty of time! I'll learn it tomorrow!" And now you see where we are. Ah, that's the great trouble with Alsace; she puts off learning till tomorrow. Now those fellows out there will have the right to say to you: "How is it; you pretend to be Frenchmen, and yet you can neither speak nor write your own language?" But you are not the worst, poor little Franz. We all have a great deal to reproach ourselves with.

"Your parents were not anxious enough to make you learn. They preferred to have you work on a farm or at the mills, just to have a little more money. And I? I'm also to blame. Have I not sent you out to my garden to water the flowers, instead of doing lessons? And when I wanted to go fishing, didn't I just give you a holiday?"

Then M. Hamel went on to talk of the French language, saying that it was the most beautiful language in the world — the clearest, the most logical; that we must guard it among ourselves and never forget

(Continued on page 5)

Սփիւռքի Հայերից

Այս առաւօտ, աւելի քան երբեք կարօտն ունիմ հայերէն խօսելու: Կ'ուզեմ հայերէն խօսիլ բաց աչքով: Հա՛յ մը, հայ մա՛րդ մը կը փնտռեմ, խօսելու համար հետը: Մուրացկա՛ն մը թող ըլլայ, աղտոտ սրիկայ մը թող ըլլայ, վերջապէս բերա՛ն մը, որուն հայերէն խօսիչի եւ անկէ հայերէն պատասխան մը առնէի: Ո՛վ որ կը հասկնայ նոր ու տարօրինակ այս զգացումը, կարօ՛տը լեզուին, թող օգնէ ինձի: Կ'ուզեմ, որ հայ գաղթական մը, հոգ չէ թէ լեզուն մոռցած ըլլայ, բայց գիտնայ միայն մէկ բառ, իյնայ ճամբուս վրայ, եւ ես կարենամ ըսել:

— Հա՛յ ես: Ո՛վ իմ ըղձալի հայերէնս, առաւօտեան պէս թարմ եւ գիշերուան պէս խորունկ, մանուկի մը պէս զուարթուն եւ տարէցի մը պէս իմաստուն, սիրոյ պէս հաճելի եւ գարնան պէս գեղեցիկ:

Ո՛վ իմ անուշ հայերէնս, գիւղացիի ու քաղաքացիի լեզու, բանուորին ու թագաւորին բերնին յարմար, երիտասարդ եւ հոգեկու, ապրա՛ծ մնաս դուն:

Ո՛վ իմ հմայիչ հայերէնս, աղօթքի մը պէս մխիթարիչ, դեղի մը պէս օգտակար, եթէ մոռցայ մէկ վանկդ, թող ա՛լ չդառնայ լեզուս մեղաւոր բերնիս մէջ:

ՇԱՒԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՄԵԾԱՍՔԱՆՉԻՆ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ

Ուխտատեղիներու, հրապարակներու վրայ բաշխուող անսպասելի մատաղ է մեր լեզուն: Բազմութիւններ կու գան, կու գան ու կը կշտանան եւ անիկա միշտ կ'աւելնայ, կը յորդի:

Գողթան գաւառի հին գինի է մեր լեզուն, միւռուսով, խունկով, մանանայով ու հազարումէկ ծաղիկներով ուռի... Կարաս, կարաս գինի է ան, ետուն ու պղծուն աշուղներու տաք ու կրակ երգերով...

Ու մերթ նման է մեր լեզուն արքայական գանձի մը, ուր ոսկերիչներու անմահ գունդեր կ'աշխատին գլխահակ:

Այրուծիւր կը վազեն մեր լեզուին մէջ, դրօշակներ կ'անցնին անոր կամարներէն, գունազեղ զէնուզարդեր կը փայլին, արքայական զօրահանդէսի մը մէջ:

Մեր լեզուին թագաւորը բանաստեղծն է:

Արդար է մեր լեզուն, ճարտար է մեր լեզուն: Խորունկ է մեր վիհերուն չափ, բարձր է մեր լեռներուն չափ, պայծառ է մեր երկինքին պէս:

Ի՛նչ հեշտութիւն ու արեքցութիւն երբ մարդ իր միտքը կը յանձնէ մեր լեզուին: Երբ մեր մէջէն կը հոսին անոր անմահական բառերը, հրաշալի բառերը...

Քանի մը բառ բաւական է, որ գտնուած վայրս վերածեմ Հայաստանի ու դրախտի...

Արարատէն մինչեւ երկինք նետուած աղամանդէ սանդուխ է ան, որուն մէկ աստիճանին վրայ անչէջ կանթեղներ կը վառին եւ հրեշտակներ հսկում կը կատարեն...

Թեւածող եւ ծփուն ծով է մեր լեզուն...

Հայ լեզուի մշակներն ու մոգերը այդ սանդուխով է որ կը բարձրանան անմահութեան, արքայութեան:

ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿՅԱՆՆԵԱՆ

Մեր շուրջը լեզուներ նոր ու հին, Մեր շուրջը խօսում են այլօրէն, Ե՛կ խօսենք, եղբայր իմ, Հայերէ՛ն:

Կուլ չերթանք այս ահեղ լափումին, Թոյլ չտանք մեր լեզուն աւերեն. Ե՛կ խօսենք, եղբայր իմ, Հայերէ՛ն:

Մենք ունենք աշխարհում Մասիս սար, Այդ սարը գալիս է դարերէն, Նա անվերջ խօսում է Հայերէն:

Չաւակիդ հայկազնեան դպրոց տար, Ե՛կ գրենք մեսրոպեան տառերով, Ե՛կ խօսենք մեր անուշ Բառերով:

Մեզ ցրեց մի բազուկ անօրէն, Թէ կ'ուզես սերունդներ մեզ ներեն, Մենք հա՛յ ենք, Ե՛կ խօսենք Հայերէ՛ն:

Այս օտար աշխարհի ցրտերում, Ե՛կ սիրենք մեր լեզուն ջերմօրէն, Ե՛կ վառենք ու վառուենք Հայերէ՛ն:

ԽԱԶԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ

ԼԵԶՈՒՆ

Ա՛խ՝ լեզուն, լեզուն. լեզուն որ չըլի, մարդ ընչի՞ նման կըլի: Մէկ ազգի պահողը, իրար հետ միացնողը լեզունն ա ու հաւատը: Լեզուդ փոխի՛ր, հաւատդ ուրացի՛ր, էլ ընչո՞վ կարեն ասիլ, թէ ո՞ր ազգիցն ես: Ի՛նչ քաղցր, պատուական կերակուր էլ տաս երեխին, էլի իր մօր կաթը նրա համար շաքարից էլ ա անուշ, մեղրից էլ: Մեր կաթն էլ որ ծախենք, առնող չի ըլիլ: Մեր աչքը որ հանենք ուրիշին տանք, ուրիշը կարելի ա դնել տեղը: Մեր օրօրոցի վրայ մեր լեզուով մեզ նանիկ ասեցին. էն էլ ա մեր միտքը չի՞ պէտք է ընկնի: Ասենք՝ նոր ապրանք շատ ես առել, հինը պէտք է դէ՞ն ածած: Էն վայրենի ազգերն էլ իրանց սոպո լեզուն աշխարհի հետ չեն փոխիլ: Հօ լսել ես շատ անգամ մուգիկի ձէն. սասա՛, քո սազն ու բայաթի՛ն ա քեզ դիր գալիս, թէ էն: Էնպէս մարդ կայ՝ տասը, տասներեք լեզու գիտի, ամա նա իր լեզուն միշտ ամէնիցը լաւ աշի, իր ազգի հետ խօսալիս՝ ամօթ ա համարում կա՛մ ուրիշ լեզուով իր միտքն ասի, կա՛մ ուրիշ բառ հետը խառնի: Խառնի՛ր քո սիրեկան խաշի հետ ձուկը, շաքար, կանֆէտ, չամիչ, խիզլիլալայ, տես ի՛նչ համ կ'ունենայ:

Ձե՛զ եմ ասում, ձե՛զ՝ հայոց նորահաս երիտասարդք, ձեր անունին մեռնիմ, ձեր արեւին դուրպան. տասը լեզու սովորեցէք, ձեր լեզուն, ձեր հաւատը դայիմ բռնեցէք: Մէկ դարտակ լեզուն ի՞նչ ա, որ մարդ չկարենայ սովորիլ: Բաս չէ՞ք ուզիլ, որ դուք էլ գրքեր գրէք, ազգի միջումն անուն թողաք, ձեր գրքերն էլ օտար ազգեր թարգմանեն, ձեր անունը յաւիտեանս յաւիտենից մնայ անմահ: Ի՛նչ կուզէ Փրանցուզերէն, նեմեցերէն գիտենաք, մենք չենք կարող էնպէս բան գրիլ, որ նրանց միջումն անուն ունենայ, չունքի նրանց միտքն, նրանց սիրտն ուրիշ ա, մերն ուրիշ. մէկ էլ, որ նրանց միջումն էնքան գրող կան, ո՛չ թիւ կայ, ո՛չ հիսաբ: Բաս ձեր սիրտը չի՞ ուզիլ, որ դուք էլ ոտանաւոր գրէք, ձեր միտքը, ձեր խորհուրդը յայտնէք, որ այլազգե իմանան, թէ մեր միջումն էլ ա էլել երեւելի գրող ու մեր լեզուն դ՛հա աւելի սիրեն: Աստուած կեանք տայ էն ծնողացը, որի որդիքը ինձ մօտ են: Նրանց առաջին խնդիրն միշտ էն ա էլել, որ նրանց որդիքը հայերէն լաւ գիտենան: Գերեզմանն էլ, որ մտնիմ, նրանց էս սուրբ խօսքը մտքիցս չի գնալ:

Խ. ԱՌՈՎԵԱՆ

ԼԵԶՈՒՆ, ՈՐՈՎ ԳՐԵՑԻ

Լեզուն, որով գրեցի՝ երկրի երեսը քիչեր
Կը կարդային զայն արդէն ու պակսեցան անոնք ալ...
Հարիւր տարի վերջ միայն, իր այս ձեւով, այս սխալ
Կամ ճիշդ ձեւով ու հնչմամբ՝ լեզուն անուշ, զոր խօսեր

էին անուշ տղաքներ, գուցէ խօսող չունենայ,
Եւ քերթուածները, որոնց մէն մի բառին ու վանկին
Վրայ ես սիրտ հատցուցի՝ գուցէ անկիւն մը պատկին,
Առանց որ մէկը դնէ իրենց բուն շեշտն անոնց վրայ...

Տէ՛ր, ցաւ մ'ալ ա'յս է հիմա, ցաւերէն ետք անհամար,
Որոնց մէջէն անցնելով, որոնցմէ շիթ մ'առնելով
Ես կազմեցի այս տողերն ու հոս դրի քովէ քով...

Ձի եթէ միշտ եւ միայն երգած եմ ես ինձ համար,
Ձիս սփոփած եմ նաեւ՝ մտածելով, թէ խոցուած
Հոգիս կրնայ իր երգով սփոփե՛լ սիրտը ոմանց...

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԻՆԱՆ

«Հայաստան այն երկիրներից է, որն ամէն մի խորհուրդ մարդու համար
ակունք է ոչ միայն գեղագիտական խոր հիացմունքի, այլեւ՝ արուեստի
դարաւոր արժանատիների ու ճակատագրի մասին լուրջ
խորհուրդածութիւնների...»

Այն երկիրներից է Հայաստանը, որի առջեւ ոչ միայն ուզում ես խոնարհուել
ու ծունկ չոքել, այլեւ, ինչպէս այդ ընդունւած է արեւելեան սրբավայրերը
մտնելիս, կօշիկները հանել...»

ԻԼԻԱ ԷՐԷՆԲՈՒՐԳ

Մոնկոլների արշաւանքի ժամանակ Հաղբատի ու Սանահինի վանքի ձեռագրերը
թաքցրել էին Լոռուայ ձորերում ու այրերում:

Թշնամիները ձերբակալում են այդ ձեռագրերը թաքցնող հոգեւորականներին
ու սարկաւազ-դպիրներին՝ խոշտանգելով ու ստիպելով ասել թաքստոցի տեղը
«Մի տայք սրբութիւն շանց եւ մի արկանէ՛ք մարգարիտ՝ առաջի խոզաց» —
մի սուէք սրբութիւնը շներին եւ մի գցէք մարգարիտը խոզերի առջեւ —,
հպարտ պատասխան են տալիս երեք մոլեռանդ հոգեւորականներն իրենց 12
սարկաւազների հետ միասին:

Ասում են, թէ այդ երեք հոգեւորականների մահարձանը, որ՝ «Երեք Խաչ»
է կոչւում, այժմ էլ կայ Հաղբատ-Սանահինի մօտերքում...

Գ. ԷՄԻՆ

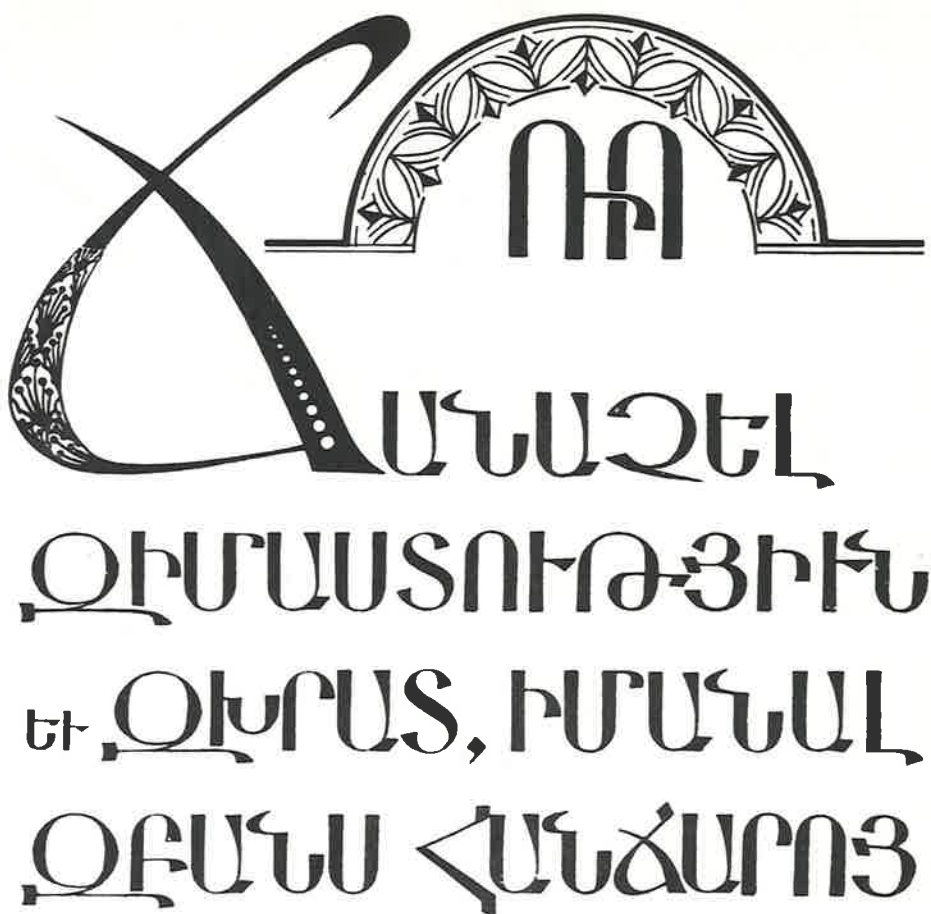
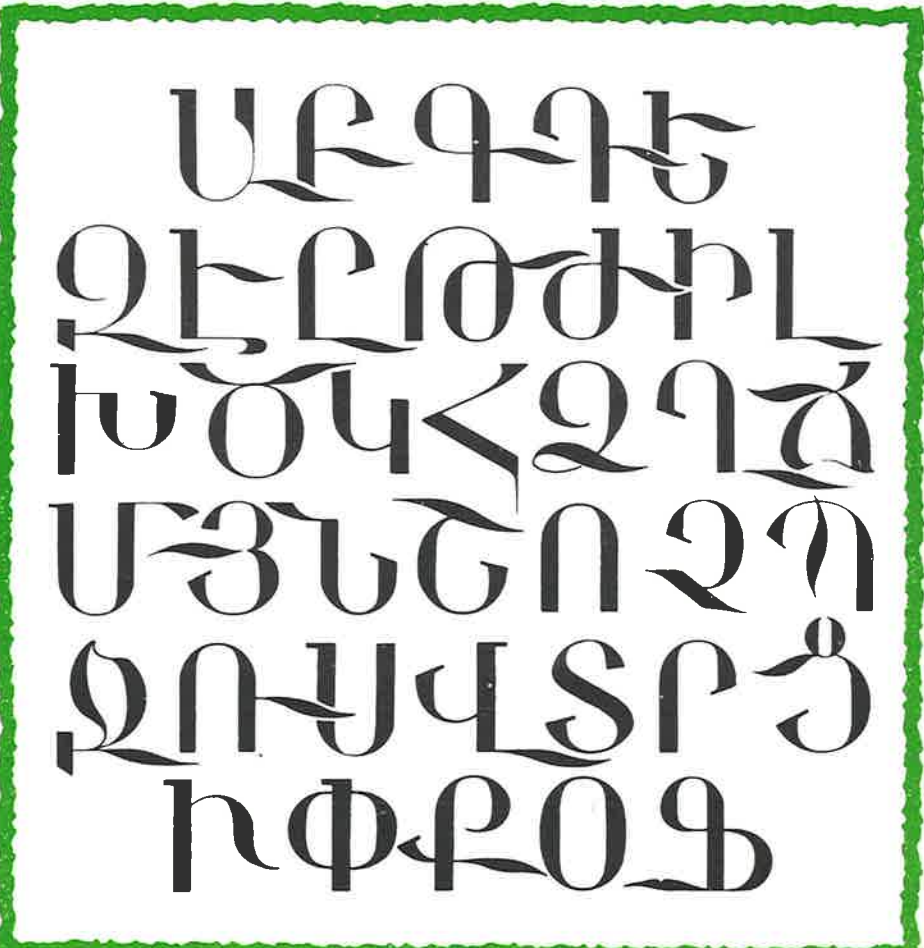
... Մայրենի Լեզու...

Ուղղակի հրաշքի է հաւասարազոր այն մոլեռանդութիւնը, այն մոլեգին ուժը,
որով մեր ժողովուրդը կապուած է եղել իր պատմութեան ու ականդների, իր
մշակոյթի ու լեզուի հետ, հաւանորէն, քնազդով հասկանալով, որ լեզուն իր
գոյութեան ու յարատեւման ամենից գորաւոր գէնքն է:

Եւ իսկապէս. Հայոց Այբուբենի ստեղծումից ի վեր, ամէն դար ու ամէն
տարի, իւրաքանչիւր բռնակալ ու նուաճող ամէն ինչ արել է, որպէսզի այս
ժողովուրդը ուժանայ, ձուլուի իր հետ, մոռանայ իր մայրենի լեզուն:

Սակայն փոքրիկ, միայնակ ու անօգնական մի ժողովուրդ, իր Այբուբենի
երեսունվեց խիզախ տառերով մարտնչել է նրանց դէմ, շահելով այդ դարաւոր,
անհաւասար զօտեմարտը, եւ այժմ էլ նոյն տառերով գրում է իր նոր պատ-
մութեան պատուիրանները:

Գ. ԷՄԻՆ

(Առաջին հայերէն տողերը՝ գրուած Մեսրոպի սուրբ մատներով, ինչպէս կը վկայէ Կորիւն, աշակերտ եւ կենսագիր Մեսրոպի):

Ջաւախիդ հայկազնեան դպրոց տար
Եկ Մեսրոպեան տառերով
Եկ խօսենք մեր անուշ տառերով

Խ. ԴԱՇԵՆՆՑ

Դուն Անուշ ես, հայ լեզու, Արուսեանի բերնին պէս եւ Քու-
չակի բառին պէս թեթեւօրէն դուն թրթունս.
Դուն հզօր ես գրչին պէս Վարուժանի հայակէզ
Սասունցիի հոգոյն պէս եւ Ռումբին պէս եւ բոցուն ...

ԺԱԳ ՅԱԿՈՒԲԵԱՆ

SEARCHING FOR A PERFECT ARMENIAN-INSPIRED GIFT?

The Prelacy Ladies Guild has just what you're looking for — "Paree Yegak" fingertip guest towels as pictured. The guest towels are available in white or beige. The towels are \$8.00 per pair.

Also available are Անուշ Ըլլայ (Anoosh Ellah) cocktail napkins and Բարի Եկաք (Paree Yegak) napkins in burgundy lettering. The napkins are white and each package contains 25 napkins and sells for \$2.50 per package.

Another very special gift is our elegant Scarf with Armenian Alphabet inscription, selling for \$25.00 each. Limited supply only.

Prelacy Ladies Guild
138 E. 39th Street, New York, N.Y. 10016

Name _____
Address _____
Phone _____

"Paree Yegak" Fingertip Guest Towels. Number of towels @ \$8.00 a pair
Beige _____ White _____

Բարի Եկաք (Paree Yegak) Cocktail Napking. Number of Packages @ \$2.50 per package _____

Անուշ Ըլլայ (Anoosh Ellah) Cocktail Napkins Number of Packages @ \$2.50 per package _____

For any purchase below the amount of \$10.00, add \$1.50 for postage and handling. For every additional five dollar purchase, add 50 cents.

Please make checks payable to Prelacy Ladies Guild.

Առաջին հարցումս պիտի ըլլար ի հարկէ, մեծ գրագէտին կեանքին մասին:

— Ո՞ւր ծնած էք եւ ո՞ր քուակամին, սիրելի Ուիլյամ:

— Ծնած եմ Ամերիկայի Ֆրեզնո քաղաքին մէջ, 1908ին, ուստի՝ 53 տարեկան եղայ:

— Ինչպէ՞ս անցուցած էք ձեր մանկութիւնը եւ ո՞ր դպրոցները յաճախած էք:

— Յաճախ՞ած... ըսել կուզես ո՞ր դպրոցները գացեր եմ...: Հա՛, դպրոց գացեր եմ, բայց չեմ յաճախած, մտեր-ելեր եմ...: Կանուխէն կորսնցուցած եմ հայրս եւ մօրս ուսերուն վրայ են ծանրացած բազմաճակատ ընտանիքին հոգերը: Մէկ-երկու տարի մանկապարտէզ գացած եմ, շարաթ մըն ալ հայկական դպրոց:

— Հայկական դպրոց՞. Ո՞ւր:

— Ֆրեզնո, ծննդավայրս: 1918 Նոյեմբերին էր: Եւրոպայի մէջ հազիւ վերջացած էր պատերազմը: Ես՝ տասը տարեկան: Երկու տարի էի վեր գործս թերթ ծախել էր: Ու անոնցմէ կ'իմանայի ի հարկէ, թէ ի՞նչ կ'անցնէր-կը դառնար աշխարհի երեսին: Խառնակութիւններ, ահաբեկի տակնուվրայութիւններ, վէճեր, խոր խառնաշփոթութիւն, պատերազմ, անօթութիւն, տարագրութիւն...: Ես ի՞նչ կրայի ընել այդ բոլորին դէմ: Ո՞վ ի՞նչ կրնայ ընել: Նոյեմբերի վերջերը ուրեմն մայրս զիս դրակարմիր կղմինտէ հայոց եկեղեցին, Վանթուրա պողոտային եւ Մեծ փողոցին վրայ, որ հայերէն սորվիմ, կարծես այդպիսով կարելի պիտի ըլլար պայծառացի ընդհանուր կացութիւնը: Ես գիտէի Հայաստան գտնուող մեր քաղաքին, գեղեցիկն Պիթիւի գաւառաբարձը: Այդքան չէր բաւեր սակայն: Միայն մէկ շաբաթ մնացի հայկական դպրոցին մէջ: Սորվեցայ Ա. Բ. Գ. ը, ինչպէս նաեւ կարդայ «Անա՛, կատուն-ընկնց գմուկ»: Խելքս-միտքս թերթ ծախել էր սակայն, դրամ չահիլ: Որով՞ մայրս արտօնեց ինձի, որ ձգեմ՝ հայկական դպրոցը: Ուրախ էի ու տխուր միաժամանակ: Ուրախ՝ որովհետեւ ո՞վ կը սիրէ դպրոց երթալ, տխուր՝ որովհետեւ երկու պատուական հայեր ճանչցած էի հոն, Տէր Հայր Գասպարեանը, որ մեզի հայերէնի դաս կուտար եւ երաժիշտ-դպրապետ՝ փրոֆ. Գալժայեանը, որ շարական կը սորվեցնէր: Երկուքն ալ միջակասակ եւ սեփ-սեւ մօրուքով մարդիկ էին: Անոնց հրամաններ արձակելու եղանակը զիս կը հմայէր:

Ստորեւ տրուած առաջին մէջբերումը, շրջանակի մէջ քաղուած է անգլիագիր նամակէ մը, եւ քանի մը պարզ բառերով կը ղենջ ցաւոտ հարցերէն մէկը սփիւռքեան մեր իրականութեան: Կարելի է ըսել նոյնիսկ՝ գլխադիր Հարցը, լեզու-մշակութային ըմբռնումներէ անդին, թերեւս կը յուզէ բանայի-հասկացողութիւնը մեր հաւաքական գոյութեան, հայութեան ու հայեցիութեան սահմանումը: Ու իր սխալ բանաձեւումը, ատով իսկ, կրնայ ճակատագրական հետեւանքներ ունենայ մեր ապագայի, մեր գոյատեւման հաշուին:

Հարցը պարզագոյն, քիչ մը կոպիտ իր ձեւին մէջ ղենջով, կրնանք ըսել, որ կարգ մը հայեր, մեծ թիւ մը դժբախտաբար, հայութիւնը կը նկատեն մենավաճառի՝ մոնոփոլի ապրանք, կամ հօրենական սեփականութիւն՝ բառին ոչ-ազնիւ իմաստով, եւ ըստ պարագայի, զայն կը «չնորհեն» կամ կը «զլանան» ասոր-անոր: Ասոնցմէ շատեր կը կարծեն հայրենասիրական արարք մը կատարել՝ երբ օրինակ անգլիախօս կամ ֆրանսախօս հայը կ'արհամարհեն. «Ինչի՛ս հայ ես դու՞ն ալ, հայերէն խօսի՞ մը չես գիտեր...», ահա դատում մը՝ որ տրամաբանական թուելով հանդերձ («հայը հայերէն պէտք է խօսի»), ամենանախնական ձեւով կ'անտեսէ մեր ազգային բարդ իրականութիւնը, կը չփոթէ իրարու իրական-նութեան ու արժէքի մակարդակները, կը խառնէ մեկնակէտ ու նպատակ: Աւելին՝ կ'անտեսէ տուեալ անբաղձալի կացութեան մը մէջ՝ մեզմէ իւրաքանչիւրին պատասխանատուութեան բաժինը, իրեն վերապահելով դատաւորի գեղեցիկ դերը, Պիղատոսի պէս ձեռքերը լուայէ ետք: Ու մանաւանդ կը խուսափի հարց տալէ, թէ իր հայախօսութիւնը, որով «հպարտ» է, ո՞ր չափով իր մարդկային, անձնական արժանիքներուն կը պարտի:

«Հայերէնը ես հետագային սորված եմ, եւ այն ալ որչափ անկատար, բայց պակաս հայ չեմ քան անոնք՝ որ բացի հայերէնէ ուրիշ լեզու չեն գիտեր: Ի հարկէ լրիւ հայ ըլլալու համար մեր լեզուն գիտնալը անհրաժեշտութիւն է, բայց ատկէ եզրակացնել, թէ ով հայերէն չի գիտեր՝ հայ չէ, ամենամեծ եւ ամենավտանգաւոր սխալը կը կազմէ: Այդ ես զգացած եմ, երբ տղէտ, հայութենէ բան չհասկցող վախճառու կամ տիրացու մարդիկ կը ծաղրէին հայերէնս, զիս իրենցմէ վատ հայ կը նկատէին (...): Լեզուն կոսնցուցածներու ուսման կազմակերպումը այսօր մեր կարողութեան մէջ է. (մինչ մենք) կորած համարած ու անտեսած ենք զանոնք»:

ԱԼԵՈՇԱ՝ ՌՈՒԲԷՆԻՆ, ՊԱԹՈՒՄ, 1902

Սակայն զանազաններ հարցերը:
Նախ խօսինք «դատաւոր»ին մասին, հայութիւնն ու հայեցիութիւնը «պապուն ապրանքը» նկատող հայրենասիրութեան այս վաճառականին մասին: Ըսինք՝ կրնայ անկեղծ ըլլալ ան: Բայց ի՞նչ արժէք ունի անկեղծութիւնը, երբ ինքնախաբէութիւնն է պարզապէս: Եստ յաճախ իր հայեցիութեան միակ չափանիշը իր հայախօսութիւնն է (եւ սակայն ի՞նչ հայախօսութիւն այդ ալ...): Բնաւ հարց կուտա՞յ ան, Հայէպի կամ Պէյրութի տաքուկ անկիւններուն մէջ ծուարած, կամ (աւելի՛ եւս դատապարտելի պարագայ) վերջին տասը-քսան տարին շունչը Արեւմուտք առած, հարց կուտա՞յ երբեք, թէ առարկայական ինչպիսի՞ պայմաններու մէջ ծներ ու մեծցեր են փարիզեան արուարձաններու կամ ամերիկեան Միտ-Ուեսթի «անապատային» գօտիներու հայերը: Միտքէն կ'անցնէ՞ երբեք, թէ քանի զրուշ կ'արժէ իր հայախօսութիւնը՝ որ շնչած է ծնած օրէն, Արեւելքի թթուածինի հետ (իբր անձնական արժանիք, կրկին կը շեշտենք...):
Պարզ է, հայախօսութիւնը պատմա-մշակութային իրականութիւն մըն է, արժէք մըն է միանգամայն. ոչ ոք հակառակ կը կ'ըսէ: Բայց արժէք դառնալու համար՝ այդ հայախօսութիւնը պարտի դառնալ գիտակցում, ստանձնում իրական-նութիւն: Հազարավոր Սամ Պողոսեաններ, արեւմտեան աշխարհի տարածքին, պարագաներու բերումով զուրկ՝ հայախօսութեան առարկայական արժէքէն, տէր են սակայն դիտակցութեան, հայեցիութեան էութիւնը, միջուկը կազմող հրամայականին: Դժբախտաբար նոյնը կարելի չէ ըսել իրենց «դատաւոր»ներուն մասին, հանգիստ խղճով յորդող սակայն հայեցիութենէ յաճախ պարպուած, միայն լեզուով, միայն ձեւականօրէն հայ Պիղատոսներու մասին:

«Որտեցեցնող եւ յուսախաբիչ վերաբերում մը տիրապետող է մեր գաղթածախի կազմակերպութիւններուն մէջ, մեծ թիւ կազմող գործոն եւ յանձնառութեան տրամադիր անգլիախօս հայերու հանդէպ, ինչ որ զանոնք լուրջ մասնակցութենէ կը հեռացնէ յաճախ: Միացեալ Նահանգներ (նոր) գաղթած շատ հայեր (նոր) ամերիկահայերը, մանաւանդ քիչ-հայախօսները կամ ոչ-հայախօսները, կը նկատեն պարզապէս ոչ-հայ: Այս անդամու կեցուածքը բազմաթիւ անգլիախօս հայեր հեռացուած է համայնքի կազմակերպութիւններուն ներդրակցելէ, եւ պատճառ դարձած՝ որ անոնց տղանդն ու կարելիութիւնները կորուցին մեզի համար...»:

ՍԱՄ ՊՕՂՈՍԵԱՆ, «ԱՍՊԱՐԷՁ»
14 Յունուար, 1982

Նոյնքան պարզ է, միւս կողմէ, որ ազգն ու ազգա-մշակութային պատկանելիութիւնը չեն բաւարարուիր սահմանուելով իբր գիտակցային հոգեբանական վիճակներ: Հաւաքական, առարկայական իրականութիւններ են անոնք: Եւ Սամ Պողոսեաններու հետ ամենայն անվերապահ հուսով քննարկելով շունչը իրենց բողոքին մէջ, պարտինք անմիջապէս շեշտել, որ աննախապաշար ու դրական կեցուածք ցուցաբերելը ոչ-հայախօս հայուն հանդէպ՝ պէտք է երբեք նշանակէ զանցառումը անոր մշակութա-լեզուական հետազոտ վերաբերմանը: Իր հայեցիութիւնը ոչ մէկ ձեւով խնդրոյ առարկայ դարձնելով հանդերձ, կենսական անհրաժեշտութիւն է անմիջապէս լծուիլ երկրորդ քայլին, հայախօսութեան հիմնական, համակարգային տարածումի աշխատանքին: Առաջին քայլը առանց այս երկրորդին՝ կը մնայ ամուլ, նոյնիսկ եթէ չդառնայ ժխտական: Մեկնակէտին՝ հայեցիութեան ոգին, հոգեվիճակը, ձգտումը հիանալի տուեալներ նկատելով հանդերձ, այդ հայեցիութեան առարկայացումը, իրականացումը միայն լեզու-մշակութային վերահայացումով կարելի են:

Աւերորդ է ըսել, մեր «մոնոփոլիստ»ները չեն որ նման «ներքութիւններ»ու կարեւորութիւն պիտի ընծայեն. կամ հարց տան, թէ իրենք ի՞նչ ըրած են կամ կրնան ընել, նման էական նպատակի մը իրագործման համար:

Քիչ մը անդին տրուած երկրորդ մէջբերումը, կրկին շրջանակի մէջ քաղուած է Ռուբէնի «Յիշատակներ»ու Ա. հատորէն: Պատճառի մէջ գործող կովկասահայ երիտասարդ մտաւորական ընկեր մըն է, ռուսական միջավայրէ վերահայացած ու դաշնակցականացած, որ հոն իր փորձառութիւնը կը պատմէ նոր ընծայ Ռուբէնին: Եւ երբ անդրադառնանք զրոյցի թուականին, որ 1902ն է, կը տեսնենք, որ Սփիւռքի երկրորդ-երրորդ սերունդներու մակարդակին՝ ոչ մէկ «գիւտ» կը մնայ մեզի ընելիք, որ շատ յստակ ու դրական ձեւով սփիւռքեան հարցադրումները արդէն կատարուեր են տասնամեակներ ատաջ մեր օրերէն՝ Անդր-կովկասի կիսա-սփիւռքեան պայմաններուն մէջ: Կը գիտակցինք, մանաւանդ, որ ազգային-ազատագրական պայքարի կողքին, անոր ուղղակի՛ մաս կազմող պայքարի ոլորտ է մշակութային-լեզուական վերահայացումը մեր զանգուածներուն: Հայեցիութեան ձգտումն ու կամեցողութիւնը, սկսելու համար, չափազանց յուսալի ու դրական տուեալներ են այս գործին մէջ: Ոչ-հայախօսներու այդ ձգտումը անտեսելը, իր կարգին, համազօր է, ապիկարութենէ անդին, ազգային դաւաճանութեան:

Ուրիշ անուն կարելի՞ է տալ այն ահաւոր անգիտակցութեան, որ չանդրադառնար, թէ ներկայ կացութիւնը արդիւնք է տասնամեակներու ճակատագրական սխալի մը՝ հայութեան ըմբռնման նեղ ու պահպանողական սահմաններու մէջ խեղճումին: Եւ որ իր կեցուածքը այդ սխալի՛ն իսկ շարունակումն է — այսինքն հայութիւնը մերժել զանգուածներու (որոնց հայ մնալը ճակատագրէն կախուած չէ, այլ մեզմէ), ապա... դատապարտել զանոնք՝ որովհետեւ հայ չեն եղած: Այս անհեթեթութեան դէմ է որ կը բողոքեն բոլոր Սամ Պողոսեանները, եւ մեզի կ'իյնայ վերջապէս (արդէն բաւական ուշ) լրիւ հասկնալ գիտենք: Եւ վաթսուներեք մեր ապիկար ձեռնածայութիւնը թօթափելով՝ աւելի ամուր հիմերու վրայ ղենլ Արեւմուտքի տարածքին ծայր տուած մշակութային վերահայացման երկչոտ շարժումը:

ՅԱԽԱԿՆՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԱԻԵՐՆԵՐԸ

Վերջերս Հայ մամուլին մէջ կարդացինք «Հայութիւնը մեծագոյն ապրանք» գրութիւնը՝ Յ. Քիւրքճեանի ստորագրութեամբ:

Կարդացինք կրկնակի ուշադրութեամբ:

Յ. Քիւրքճեան իր գրութեամբ կ'անդադրադադար յատկապէս Հիւս-Ամերիկայի մէջ ծայր տուած վտանգաւոր նորութեան մը, Միջին Արեւելքէն գաղթած Հայեր կը գլանան հայ նկատելի հիմէն հոն հաստատուած հայերը, որոնք հայերէն խօսիլ կամ կարդալ չեն գիտեր:

Այս վերաբերմունքը մատնանշելով Յ. Քիւրքճեան իր գրութեան կը կցէր «Ասպարէզ»էն առնուած Սամ Պողոսեանի բողոք-նամակէն մաս մը ուր ան ի միջի այլոց կ'ըսէր. «Այս նեղմիտ կեցուածքը բազմաթիւ անգլիախօս հայեր հեռացուցած է համայնքի կազմակերպութիւններու անդամակցելու եւ պատեալ դարձած, որ անոնց տաղանդը եւ կարելիութիւնները կորսուին մեզի համար...»:

Ուրեմն հարցը պարզ է եւ հասկնալի:

Միջին Արեւելքէն գաղթած այդ Հայերուն հասկացողութեամբ, հայերէն չխօսող եւ չհասկցող հայը արդէն Հայ չէ: Ի՞նչ յաւակնութիւն, բայց նաեւ ի՞նչ պիտի յանդգնութիւն:

Նախ քան անդադարադադար այս քանդիչ մտածելակերպին, կ'արժէ հարցին մօտենալ տարբեր դիտանկիւնէ մը:

Նախ, եթէ մենք պիտի քննադատենք եւ պիտի դրանանք Հայ նկատելի ամերիկեան ցամաքամասին մէջ ծնած եւ մեծցած Հայորդիները, պարզապէս իրենց հայերէն չգիտնալուն համար, արդեօք կ'անդադրադադարնա՞նք, որ այդ Հայորդիները զաւակները կամ թոռներն են այն Հին ամերիկահայ սերունդներուն, որոնք յատկապէս Ա. Համաշխարհային պատերազմէն վերջ, իրենց տնտեսական հնարաւոր բոլոր միջոցներով զօրավիզ կանգնեցան Պալատեան երկիրներէն մինչեւ Միջին Արեւելքի երկիրները հաստատուած Հայ գաղութներուն, ուր ամէն մէկ շրջան Հայ դպրոց մը, Հայ եկեղեցի մը եւ կամ Հայ կալուք մը պիտի կառուցէր...:

Կարելի՞ է մոռնալ, որ քանի-քանի բարեսիրական կազմակերպութիւններ իրենց անդամներու առատաձեռն հանգանակութիւններով ու նուիրատուութիւններով սատարեցին Հայահոծ այդ գաղթօճախներու կազմակերպական ճիգերուն, անոնց ազգային, եկեղեցական, բայց մանաւանդ ամէն մակարդակի կրթական, եւ առողջապահական հաստատութիւններու կառուցումին:

Կարելի՞ է արդեօք չիշել բարերար անձնաւորութիւններ, որոնք իրենց իսկ նախաձեռնութիւններով եւ իրենց սեփական դրամական միջոցներով կանգնեցին եւ՛ դպրոցներ, եւ՛ աղօթարներ, եւ՛ եկեղեցիներ, եւ ինչո՞ւ՞ այս զոհողութիւնները, պարզապէս՝ անոր համար որ այդ երկիրներուն մէջ ապրող Հայ նոր սերունդը պահէ իր Հայկականութիւնը:

Ահա այդ միջավայրներուն մէջ մեծցած մարդիկ են, որ այժմ ողբ կոխելով ամերիկեան ցամաքամասը, փոխանակ իրենց բարոյական աջակցութիւնը բերելու, կասկածի տակ կը դնեն տեղւոյն Հայերը, անոնց երեսն ի վեր ըսելու որ «Ինչի՞նչ ինչպիսի հայեր էք որ հայերէն խօսիլ չէք գիտեր»:

Այս է ամէն բանէ առաջ Յ. Քիւրքճեանի շօշափած հարցին ամենէն տխուր կէտը:

Իսկ հարցին միւս երեսը հայերէն չգիտնալու կամ հայերէն չհասկնալու պարագան:

Նախ պէտք է սահմանել թէ հայերէն չգիտնալով, որ չափով կրնայ մէկը Հայ չնկատուիլ եւ կամ ընդհակառակը, հայերէն գիտնալով իսկ ո՞ր չափով կրնայ մէկը կատարեալ Հայ նկատուիլ:

Երկրորդ՝ որեւէ Հայախօս Հայ, որքան որ կատարեալ Հայ նկատէ ինքզինքը, որ չափով իրաւունք կրնայ ունենալ սահմանելու մէկու մը Հայ ըլլալը, մանաւանդ եթէ ենթական առիթը կամ պէտք եղած պայմանները չէ ունեցած իր մայրենի լեզուն սորվելու:

Անորեայ մեր կեանքը յաճախ ցոյց կուտայ, որ քիչ չեն Հայախօս մարդիկ, որոնք ամբողջ օր կուրծք կը ծեծեն իրենց Հայկականութեամբ: Բայց... ի սէր Աստուծոյ, չըլլայ որ բան մը պահանջէք իրենց հանգիստէն, իրենց աշխատանքի ճամբէն եւ կամ չնչին տոկոս մը իրենց դրամէն:

Այո՛, ոչ ոք կրնայ վիճիլ թէ Հայախօսութիւնը ինքնին հրամայական անհրաժեշտութիւն է, եւ առաջին ու վերջին ազդեցիկ է ներշնչուելու սքանչելի մեր պատմութեամբ, մեր մշակոյթով եւ մեր ազգային Հպարտութեամբ: Մէկ խօսքով, Հայ լեզուն այդ բանալին է, որ մեզի կ'առաջնորդէ դէպի Հայկականութեան արմենական մեծ աշխարհը:

Այո՛, ցաւալի է տեսնել Հայկական սեւ աչքերով մեր տղաքը եւ աղջիկները, որոնք զրկուած են Մեսրոպ Մաշտոցի լեզուէն: Բայց հոն՝ եւ ճիշտ հոն է որ գիտակից, շրջահայեացեալատասխանատու Հայ մարդիկ պէտք է անդադրադադարնան, որ այդ հայերէն չգիտող Հայ տղաքը եւ աղջիկները, արտակարգ ճիգերով պէտք է մօտեցնել մեր հաւաքականութեան, առնելով զանոնք անմիջական գուրգուրանքի տակ: Անոնց է որ մենք պէտք է հասնինք, որոնք արդէն կորուստի ու ձուլումի ճամբան են բռնած, եւ անոնք են որ պէտք ունին մեր շինարար եւ համբերատար աշխատանքին:

Հայրենիքէն դուրս, արտակարգօրէն դժուարացած է Հայը Հայ պահելու գործը եւ այդ դժուարութեան մէջ է ահա որ պէտք է գուրգուրանք մեր համրանքին վրայ:

Մեր այսօրուան պայմաններուն մէջ ամէն Հայ որքան ալ Հայախօս եւ կատարեալ նկատէ ինքզինքը, երբեք պէտք չէ իրաւունք տայ ինքն իրեն վշտացնելով եւ արհամարհելով, մեզմէ հեռացնել հայերէն չգիտող որեւէ Հայու գաւազ, անոր երեսին փակելով Հայկականութեան դուռը:

Պէտք չէ մոռնալ, ոչ իսկ մէկ վայրկեան, որ մեր մեծագոյն թշնամիները, ձուլումը եւ խառն ամուսնութիւնները հասած են համեմատական այնպիսի չափերու, որոնք մտահոգութիւն կը պատճառեն ամէն Հայու:

Պէտք է ըլլալ շրջահայեաց, համբերատար եւ հանդուրժող թէ՛ հայերէն խօսողին եւ թէ՛ հայերէն չխօսողին հանդէպ, եւ մենք է որ բոլոր միջոցները պէտք է ստեղծենք պահելու համար զիրենք Հայութեան շրջագիծէն ներս, միշտ գուրգուրալով անոնց վրայ. իսկ եթէ այս բոլորին վրայ կարենանք նաեւ հաղորդակից դարձնել եւ ծանօթացնել մեր մշակոյթը, մեր պատմութիւնը, արդէն շինիչ ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլանք մեր Հայսերուն դժուար կացութեան մէջ:

Պէտք է մտածել միշտ թէ Հայը գաւազները որքան մեզնէ ըլլան խօսիչ եւ անոնք կարողար կանգնալ մանկէն իրենց հոգիին մէջ անկիւնը արմենականութեան անմար կայծերը, որոնք միշտ կրնան բռնկիլ:

«Արմենիա»

ԹԱԳԻՈՐ ՍԱՐԱՃԵԱՆ

OUTREACH Bishop Mesrob Ashjian, Prelate Armenian Editor: Very Rev. Khajak Hagopian

A.N.E.C. STUDENTS IN ARMENIA

Students from Armenian Schools of the Armenian National Education Committee pictured with students from diaspora countries, during an Armenian singing lesson at Camp Ardek in Kirovakan, Armenia.

THE LAST LESSON (Continued from page 2)

it, because when a people are enslaved, as long as they hold firmly onto their language, they possess the key to their prison. Then he opened a grammar book and read us our lesson. I was amazed to see how well I understood it. Everything he said seemed so simple, so easy! I had never listened so carefully, and he had never explained everything with such patience. It seemed almost as if the poor man wanted to teach us all he knew before going away, and to put it all into our heads in one lesson. After the grammar, we had a writing lesson. That day M. Hamel had made new sample copies for us, written in his lovely, ornate style: France, Alsace, France, Alsace. They looked like little flags floating everywhere in the school-room, hung from the rod at the top of our desks. You should have seen how every one set to work, and how quiet it was! The only sound was the scratching of the pens on the paper. Once some beetles flew in; but nobody paid any attention to them, not even the littlest ones, who went right on tracing their letters. On the roof the pigeons cooed very low; and I thought to myself: "I wonder if they'll even make the pigeons sing in German?" Whenever I looked up from writing I saw M. Hamel sitting motionless in his chair and gazing first at one thing, then at another as if he wanted to fix in his mind just how everything looked in that little school-room. Imagine, for forty years he had been there in the same place, with his garden outside the window and his class in front of him, just like that! Only the desks and benches had been worn smooth; the walnut trees in

the garden were taller and the hops that he had planted himself, twined around the windows to the roof. How it must have broken his heart to leave it all, poor man ... to hear his sister moving around in the room upstairs, packing their trunks! For they must leave the country next day. But M. Hamel bravely heard every lesson to the last. After penmanship, we had a lesson in history, while the babies chanted their vowel sounds ...ba, be, bi, bo, bu. At the back of the room old Hauser had put on his spectacles and holding his primer in both hands, spelled the letters with them. You could see that he too, was crying ... his voice trembled with emotion. It was so funny to hear him that we all wanted to laugh ... and cry. Ah, how well I remember that last lesson! Suddenly the church clock struck twelve. It seemed that only a short while afterwards, the evening Angelus struck. At that same moment, trumpets sounded under our windows. It was the Prussians who were returning from drill! M. Hamel stood up, very pale and tall ... I had never seen him look so tall. "My friends," said he, "I — I — " But something choked him up. He could not go on. Then he turned to the blackboard, took a piece of chalk and bearing down on it with all his might, he wrote as large as he could: "VIVE LA FRANCE!" Then he stopped and leaned his head against the wall and without a word, raised his hand to us: "School is dismissed — you may go."

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Յուզումով հրատարակութեան կուտակ... Մարինէ եկեղեցւոյ կից դպրոցի հայերէն դասը, եւ թէ ինչպէս Մեյլոն վարժապետ միջոց մը հնարած էր երախաներուն սորվեցնելու...

Խուկ ու աղօթք Մեյլոն վարժապետներուն եւ զգաստութեան կոչ մեզի բոլորիս:

Մուշ քաղաքի Ս. Մարինէ թաղում հայոց լեզուի դաս էր:

Ապա արտասանիր «Ռանչպարներ կանչը», — մատնացոյց արեց Մեյլոն վարժապետը վերջին շարքում նստած մի թխադէմ աշակերտի, որ լուսամտին կպած մտազբաղ նայում էր Ձորաթաղի այգիներին:

Աշակերտը կանգնեց:

Բոլորը զոյգ զոյգ էին նստած, իսկ սա մենակ էր: Կողքի դասընկերը մի տարի առաջ լքել էր դպրոցը՝ իրեն մենակ թողնելով վերջին նստարանին:

Շաբաթը մէկ անգամ Մեյլոն վարժապետը աշակերտներին կրկնել էր տալիս հայոց այբուբենը: Աշակերտները պարտաւոր էին անգիր ասել բոլոր տառերը, դրանք զուգակցելով հայ շինականների առաւուտան կանչերի հետ: Այբուբենը սերտելու այս եղանակը Մեյլոն վարժապետն էր մշակել ոտանաւորի

ձեռով, նպատակ ունենալով հայոց գրերի պատկերը եւ յաջորդական կարգը ամուր դրոշմել իր սաների յիշողութեան մէջ: Այնպէս պէտք է արտասանէին, որ թուար, թէ առաւուտ է, եւ ունչպարները իրար ձայն տալով շտապում են դաշտային աշխատանքի:

— Այբ, բէ՛ն, գէ՛մ, Բրդեմ ուտեմ.

— Ի՞նչ ուտես, — ընդամիջեց Մեյլոն վարժապետը յօնքերը խոտոնելով:

— Թփով կլուլիկ կարմիր տաքեղով:

Դասարանը փոթկաց:

— Լաւ բան է Մեյլոն վարժապետը, — լաւ բան է Մեյլոն վարժապետը, — լաւ բան է Մեյլոն վարժապետը, — լաւ բան է Մեյլոն վարժապետը, — լաւ բան է Մեյլոն վարժապետը:

— Առաջ ուտել, յետոյ սերտել, — պատասխանեց թխադէմ աշակերտը, դժկամութեամբ նայելով բարակ վարոցների կապոցին, որ դրուած էր անկիւնում, կարգապահութիւնը խախտող եւ դասը չսովորող աշակերտներին պատժելու համար:

— Դու ասա «Ռանչպարների կանչը», — դիմեց պարոն Մեյլոնը մի ուրիշ աշակերտի, որ առջեւում էր նստած եւ թուարանութիւնից ու մայրենի լեզուից միշտ հինգ ու խաչ էր ստանում:

Խափառ, սուր քթով եւ մազերի խոպոզները ճակատին թափած Դասուցի մանուկ էր Մանասարը: Դասը պատասխանելուց առաջ սա միշտ դիմում էր Մարութայ սարին, կարծես ուժ առնելու համար: «Ես Մարութուկ», ասում էր ու դասը պատասխանում: Ուստի դասարանում նա յայտնի էր նաեւ «Ես Մարութուկ» մականունով:

Մանասարը համարձակ վեր կացաւ, եւ «Ես Մարութուկ» գոչելով, ճակատը բարձր պահած սկսեց.

— Այբ, բէ՛ն, գէ՛մ, Ե՛լ, Յովակիմ, Դա՛, Ե՛ջ, զա՛, Լծիր եզան: Ե՛, Ը՛ք, Ք՛ո՛, Վերկաց, Թաթո՛, Ժէ՛, իմի՛, լի՛ն, Կապիթ քո շուն: Խէ՛, ծա՛, կէ՛ն, Ո՛ր է Յակէմ: Հո՛, ձա՛, դա՛տ,

Միերա՛ն Միերա՛տ, ձէ՛ն, մէ՛ն, յի՛, Կգանք իմի՛: Նա՛, շա՛, ո՛, Պրծիր Շալո: Չա՛, պէ՛, ջէ՛, Ուշ է, Վաչէ: Ռա՛, սէ՛, վէ՛վ, Ծագեց արեւ: Տի՛ն, քէ՛, ցո՛, Մարդ Աստուծոյ: Վի՛ն, փի՛ր, քէ՛, Քիւլէ, Սրբէ, Ե՛լ օ՛, ֆէ՛, Օ, ի՛նչ գով է:

— Ապրե՛ս, Սանասար: Դու Սանայ ո՞ր գիւղից ես:

— Բսանաց գաւառի Ջրտնիք գիւղից:

— Շատ ապրես, որդիս: Ա՛յ, այդպէս կը սերտեն «Ռանչպարների կանչը» եւ ոչ թէ կլուլիկ ուտելու մասին կը մտածեն, — նկատեց Մեյլոն վարժապետը եւ դասամատտեանը բաց անելով Սանասարի անուան դիմաց աւելացրեց մի նոր հինգ ու խաչ:

Թէպէտ խօսքը վերջին նստարանի աշակերտի մասին էր բայց նա դարձեալ դրսի աշխարհով այնպէս էր կլանուած, որ բոլորովին չլսեց իր ուսուցչի ձայնը: Ներքեւում ձորի մէջ ինչ որ բան էր կատարուում, որ նրան գամել էր լուսամտին:

— Ուշադրութիւնդ ուրիշ տեղ է, Մամիկո՛ն:

— Այբ, բէ՛ն, գէ՛մ, Ե՛լ, Յովակիմ, Դա՛, Ե՛ջ, զա՛, Լծիր եզան, — բարձրաձայն կրկնեց թխադէմ աշակերտը եւ լուսամտը արագութեամբ բաց անելով, իրեն վայր նետեց այնտեղից: — Վարժապետ, ես դնացի, — հնչեց Մամիկոնի ձայնը լուսամտին տակից: Նա թուաւ առաջին տանիքը, այնտեղից երկրորդ տանիքը եւ, մի կտորից միւսը անցնելով, սլացաւ դէպի Ձորաթաղի այգիները:

Տարիների ընթացքում մի քանի աշակերտներ գանազան պատճառներով լքել էին ուսումը: Բայց նրանցից ոչ մէկը այդպէս չէր բաժանուել դպրոցից, այդքան յանդուգն եւ անթոյլատրելի ձեռով: Ձորի մէջ կանացի ճիւղեր լսուեցին,

եւ դպրոցում պարապմունքը ընդհատուեց:

Հետեւեալ օրը Շաբաթ էր: Վարժապետ Մեյլոնը վաղ լուսաբացին շտապեց դէպի Ս. Մարինէ թաղը՝ իր աշակերտի ծնողներին տեսնելու:

Նրանց տունը շինուած էր գետափին:

Հասաւ այն ժամանակ, երբ Մամիկոնը, մի կապոց թելի տակ, քայլում էր դէպի այն կամուրջը, որ Ս. Մարինէ թաղը միացնում էր Կողոթաղին:

— Մամիկո՛ն: Պատանին կանգ առաւ:

— Չաւակս, երեկուայ դէպքը ցնցեց մեր քաղաքը: Բայց խոհեմութիւն չէր այդքան անթոյլատրելի ձեռով հեռանալ դպրոցից՝ «Ռանչպարների դասը» թողնելով կիսատ:

— Իմ դասը վերջացաւ, վարժապետ: Ներիր ինձ եւ թողութիւն արա, ձեռքդ համբուրեմ:

— Քահանայի ձեռքն են համբուրում, ես քահանայ չեմ:

— Ոչ, թոյլ տուր համբուրեմ ձեռքը այն մարդու, որ հայոց այբուբենի մշակն է եղել երեսուսու տարի: Օրհնեալ լինես դու, Մեսրոպ Մաշտոց: Օրհնեալ լինես եւ դու, Մեյլոն վարժապետ:

— Որոշել ես դնա՞լ:

— Իմ պէս պատանին իրաւունք չունի այժմ հանգիստ նստել դասի: Մեյլոն վարժապետի աչքում արտասուք երեւաց:

— Գնա՛, տղաս, ես քեզ արգելք լինել չեմ կարող: Ծիշտ է իմ դասարանը մէկով կը պակսի, բայց ժողովուրդի համար գործող արաբոնների թիւը մէկով կ'աւելանայ: Անցեալ տարի կոփեցի Շէկ Լեւոնը գնաց Ամերիկա, այժմ դու ես գնում: Էլ ո՞վ պիտի լսի Ս. Կարապետի ժառանգաւորաց վարժարանի շրջանաւարտ Մեյլոն վարժապետի դասը: Ո՞վ պիտի անգիր անի «Ռանչպարների կանչը»: Գոնէ այնքան սովորէիր, որ կարողանայիր «Նարեկը» եւ Բաֆֆու «Ունեթը» կարդալ:

— Իմ սովորածը ինձ բաւ է, Մեյլոն վարժապետ: Շարժում է ինձ պէտք, լեռների կեանք եմ փնտռում: Ես մէկ էլ քեզ մօտ կգամ այն ժամանակ, երբ ունչպարների կանչը իրական դառնա:

(Շարունակութիւն էջ 8)

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ (Շարունակութիւն էջ 1-էն)

Դժբախտաբար, ոչ ծնողներ, ոչ եկեղեցիներ կամ այլ կազմակերպութիւններ պէտք եղածին պէս չպայքարեցան Հայ լեզուի ուսուցման համար: 60-ական թուականներուն էր, որ Գալիֆորնիայի մէջ ծայր տուաւ դպրոցաշինական արշաւը, եւ, տարուէ տարի, հայկական դպրոցներ բացուեցան թէ Գալիֆորնիոյ մէջ, թէ այլուր: Այսօր՝ շուրջ 20 դպրոցներ ունինք մօտ 5000 աշակերտներով: Պիտի ըսուի՝ թէ գաղութի թիւին համեմատած՝ ոչինչ է ասիկա, թէ օրը մէկ ժամ հայերէնի դաս կ'ունենան, թէ զբօսանքներու ընթացքին աշակերտները անգլերէն կը խօսին իրարու հետ, թէ մթնոլորտը հայկական չէ, թէ Պէյրուսի կամ Թեհրանի Հայ դպրոցներուն նման չէ, թէ սուղ են, թէ, թէ... այնքան վերապահութիւններ կան, այնքան քննադատութիւն, որ կը զարմանաս՝ երբ մանանդ կը լսես անոնց բերնէն, որոնք իրենց զաւակները չեն իսկ ուղարկեր Հայ դպրոց...: Անձնապէս ցաւ կը պատճառէ ինձի ասիկա, եւ գիտեմ, յատկապէս Նիւ Եորքի մէջ, թէ ինչ վերաբերմունքի կ'արժանանայ տեղւոյն ամենօրեայ դպրոցը... աղքատ ազգականը այս գաղութին, որ միայն յամառութեան գնով բաց կը պահուի, բուռ մը հայորդիներու «անմիտ», «անհետատես» գոհարերութեանց շնորհիւ...:

Պարագան շատ փայլուն չէ Ուսումնական Խորհուրդի եւ ՀՕՄ-ի հովանաւորութեան ներքեւ գործող մեր շաբաթօրեայ դպրոցներուն, — Հայ աշակերտութեան հարիւրին 2-3ն իսկ չանցնիր հոնկէ, եւ, հակառակ ամէն տեսակի ճիգերու, ապագան փայլուն չի թուիր ըլլալ:

«Աուլիթի» ներկայ թիւով արտատպուած յօդուածները Յ. Քիւրքեանին եւ Թադէր Սարաձեանին, վստահաբար, ցոյց կուտան տարողութիւնը այն տաքնապին գոր կ'ապրինք...: Մեր նպատակը այս նօթերուն մէջ, ոչ գնահատել է Լիբանանահայը՝ որ, պայմաններու բերումով, բնականօրէն սորված էր հայերէնը, ոչ ալ Ամերիկահայը որ, լեզուին յաճախ անգիտակ՝ կը

պահանջէ որ իր ազգայնականութիւնը չզիջուի իր լեզուական թերութեան հետ... երկուքն ալ շիտակ են, որոշ չափով, եւ երկուքն ալ սխալ. Հայկականութիւնը, այո՛, ոգի է եւ զգայնութիւն, պատկանելիութեան մը գիտակցութիւնն է եւ վճռակամութիւնը, սակայն ոգին կ'եղծուի, զգայնութիւնները կ'աղօտան, գիտակցութիւնն ու վճռակամութիւնը կը սարսամին երբ չկայ լեզուն: Լեզուն է, որ մեզի պիտի բերէ մեր պատմութեան եւ հայրերու հարազատ ոգին, մեր մշակոյթի գեղեցկութիւններուն իսկական զգայնութիւնը եւ մեր պատկանելիութեան անվերապահ արտայայտութիւնը: Ու այս խօսքերով չենք ակնարկեր այն քիչ մը դիւրին հայկականութեան, որով, երջանկութեան արցունքներ կը հոսեցնենք ի տես մեր 5-6 տարեկան տղուն 2-3 տող հայերէն արտասանութեան, եւ կամ, երբ մեր պատերէն որպէս զարգ, ինչպէս հին գորգ մը պիտի կախէինք, կը կախենք... Հայոց Այբուբենը:

Այս բոլորը, անշուշտ, ժխտումը եւ անտեսումը չեն թելադրեր մեր Ափիւլքեան պայմաններուն ու կամ մեր Քրիստոնէական պատկանելիութեան: Նոյնքան անհրաժեշտ ու կենսական կը նկատենք Քրիստոնէական դաստիարակութիւնն ու ընդհանուր զարգացումը, կարենալ առողջ կերպով դիմակալելու համար մեր մարդկային եւ ընկերային պատասխանատուութիւնները: Այն ինչ որ հոս կ'ուզենք մատնանշել, ի վնաս հայերէնին այլ պատկանելիութեանց չեշտաւորումն է: Կը կրկնենք Խ. Աբովեանի հետ, թէ՛ տասը լեզու սորվեցէք, բայց ձեր լեզուն ամուր պահեցէք, եւ կը շարունակենք Շիրազի հետ.

«... Հայ եկեղեցին՝ առանց Հայ դպրոց գալիք չի տեսնի:

Հայոց վանքը՝ զանգ՝ Դպրոցն է լեզուակ: ... Այն եկեղեցին, որ դպրոց չունի նման է լեզուն պղկած թռչունի:»

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒ

Դու մի մեծ երթի գաւազանակիր եւ մեր պատմութեան մեծագո՛յն դիւան, Մեր ազնուութեան գովասանագիր, Մեր մտքի պահեստ, հոգու օթեան: Անցեալին պարզուած դու մեր լսափող եւ մեր խօսափող՝ գալիքին ուղղուած: Դու մեր սրբութիւն՝ կնքուած Մեարդալով, Նարեկացիով օծուած ու յուզուած:

Դաժան դարերի ամէ՛ն մի ժամին Ծա՛տ բան է խլել մեզինց թշնամին, Բարդելով վերքին վերք ու անարգանք, Հեծութեան վրայ մի նոր հեծութիւն՝ Խլել է մեզինց հաճախ ու յարգանք, Խլել է մեզինց փառք ու մեծութիւն, Խլել կեանք մեր եւ... կեանքի՞ց էլ թանկ Մեր հո՛ղը, հո՛ղը, Մեր սուրբ հայրենի՛ն:

Ծա՛տ բանից է մեզ գրկել վայրենին: Մեր կերած հացին քսել է նա ժա՛նգ, Բայց եւ... դարատոր բնիկ վայրերի Կորուստի լեղի կարօ՛տ է քսել, Մեր խումին խառնել մեր սուրբ մայրերի Արցունքը, սակայն... եւ արի՛ւնը սեւ, Բայց մենք չենք զրկուել... մեր բերնի համից. Քաղցրացել ենք մենք... մեր քաղցր բառով, Մեր հայրենահամ անուշ բարբառով:

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

«Outreach»ի խմբագրութեան,

Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ԳԵՂԱՄ ՍԱՐԵԱՆ

Փառք ու պատիւ Ամբիկոսեան:

Յօդուածագիրը, որ ստորագրած էր «Outreach»ի Սեպտ.-Հոկտ. թիւի խմբագրականը, կը թուի գոն չըլլալ, երբ կը գրէ, թէ Հայ ժողովուրդը մեծամասնութեամբ կը նախընտրէ, կրթական մարզին մէջ, շեշտը դնել անլի Հայ լեզուին վրայ քան կրօնական դաստիարակութեան:

Յարգելի յօդուածագիրը հակասութիւն մը կը տեսնէ հայերու առաջին Քրիստոնեայ ազգը ըլլալու համագամանով հպարտ գգալու իրողութեան եւ Հայկական հաստատութեանց ու կազմակերպութեանց, հայերէն լեզուի ուսուցման համար հսկայական գումարներ ծախսելու տրամադրութեանց միջեւ:

Հարկ է այս առթիւ որոշ յստակացումները կատարել: 301 թուին էր, որ Հայ ժողովուրդը ընդունց Քրիստոնեաներէն իրրեւ պետական կրօնէ, բայց այս թուականէն դարեր առաջ Հայ ժողովուրդը ունէր իր լեզուն, իր ինքնուրոյն նկարագիրը, եւ տարբեր միաւոր մը՝ ազգ մը ըլլալու գիտակցութիւնը:

Եթէ պատմութիւնը սերտեմք, պիտի կարենանք եզրակացնել, թէ Քրիստոնեաներէն պետական կրօնէ ընդունելու որոշումը ինքնին ազգային ինքնուրոյնութեան պահպանումի մտահոգութեամբ առնուած որոշում մըն էր: Նոյնն էր միւսը եւ մտահոգութիւնը նաեւ, երբ Հայ եկեղեցւոյ Վարդապետներէն մին, բազում մեղսութեամբ, կը ստեղծէր Հայոց Այրուրէնը, նպատակակէտ ունենալով Հայ միտքը Հայ տառերով կադապարել եւ փոխանցել: Այլապէս, վստահաբար Մեսրոպ Մաշտոց կարող էր Յունարէն լեզուով Քրիստոնեաներէն քարոզել, սակայն, ի խնդիր ազգային ինքնուրոյնութեան պահպանումին, ան նախ ընտրութիւնը տուաւ մեր ազգային լեզուի գործածութեան:

Դարերու ընթացքին, Հայաստանեայց Եկեղեցին, ըլլալով Հայ դպրութեան կեդրոն, միշտ իրեն կից կառուցած է Հայ դպրոցը, հովանաւորած է գայն եւ նպաստած անոր բարգաւաճումին: Իսկ այսօր, այնպէս կ'ընենք, թէ զիրար ամբողջացնող այս հաստատութիւնները, ոմանց կողմէ, քիչ մը բռնազբոսիկ միտքով մը, իրարու կը հակադասուին, եզրակացնելու համար, թէ անլի շեշտը պէտք է դրուի Քրիստոնեական դաստիարակութեան վրայ: Մինչ մեր պատմութեան դասերէն պէտք է ուսած ըլլալինք, որ Հայ Եկեղեցին եւ Հայ դպրոցը եղած են զիրար ամբողջացնող եւ համերաշխ կառոյցներ:

Դարերու աւանդութիւնը եւ 19-րդ դարու կտերու մշակուած ազգային սահմանադրութիւնը կը պարտադրեն, որ Հայաստանեայց Եկեղեցին ըլլալ ժողովրդավար, իսկ, ինչպէս յօդուածագիրը ինքն իսկ կը խոստովանի, Հայ ժողովուրդի մեծամասնութեան կամքն է իր գաւակներուն հայերէն լեզուով Քրիստոնեական ուսուցում տալ, եւ այդ Հայ ժողովուրդին իրաւունքն է, դարերու արիւնով եւ նահատակութեամբ ձեռք բերուած...:

Կը յարգենք բոլոր անոնք, որոնք կ'ուզեն միայն Քրիստոնեական դաստիարակութիւն տալ իրենց գաւակներուն: Կաթողիկէ, Լուտերական, Երիցական, Եպիսկոպոսական, Աւետարանչական, Մկրտչական եւ այլ յարանուանութիւններ կան, որոնք այս դերը կը կատարեն. ուստի անլի թելադրական կը նկատենք, այս ձեւով մտածող մեր ծնողներուն, վերոյիշեալ Եկեղեցիներուն դիմել, քան թէ Հայ ժողովուրդի մեծամասնութեան կամքը պախարակել, եւ թոյլ տալ Հայաստանեայց եկեղեցիին ալ, որ իր դարերու վսեմական ասանդակները շարունակէ, ըստ իր ժողովուրդի կամքին:

ՏԻԳՐԱՆ ՍԱՐԳՈՒՆԻ

ՌԱՆՉՊԱՐՆԵՐԻ ԿԱՆՉԸ (Շարունակութիւն էջ 7-էն) նալ եւ Հայ շինականներն առանց երկիրդի գնան գործի: Տայ Աստուած, որ քեզ ողջութեան մէջ տեսնեմ վերադարձիս:

— Գնա՛, որդիս, եւ Աստուած քեզ հետ: Մինչեւ ցորեանի հատիկ չմեռնի՝ հունձք չկայ: Եւ եթէ քո մէջ հաւատք ունես մանանեխի հատիկի չափ՝ լեռը կը շարժես:

Մելքոն վարժապետը Հնամաշ վերարկուն թիկունքին ուղղելով, թարչը ծխելով ետ դարձաւ, իսկ Մամիկոնը առաջ ընթացաւ քիչ տակ դանդաղ երգելով.

Թէ հայրենեաց պսակադիր Գողթնի քանք լոնի են, Երկնուց թող գան անմահ հոգիք Հայոց քաջեր պսակել:

Փրէ կամուրջով անցնելիս Մամիկոնը տեսաւ իր դաստիարակներից մէկին, որ գետափին կռացած լուսացումէր պաղ ջրով: Հայոց պատմութեան ուսուցիչ պարոն Սենեքերիմն էր, որ ամէն առաւօտ իջնում էր ձորը գետակի ջրով թարմանալու:

Նրա տեսքը մոայլ էր: Պարոն Սենեքերիմը իր աշակերտին չնկատեց, այլապէս կարող էր կանգնեցնել նրան եւ հարցնել, թէ որո՞նք են Հայաստանի գաւառները:

Մամիկոնը գնում էր ոտքով չափելու այդ գաւառների լայնքը եւ նրանց լեռների վրայ սերտելու ռանչպարների կանչը:

Մեր լեզուի համար բարձր պատասխանատուութիւն կրող մտաւորականութեան շարքում առաջին տեղը պատկանում է ուսուցչին, մասնաւորապէս, մայրենի լեզուի եւ գրականութեան ուսուցչին:

Ես ասացի՝ մասնաւորապէս մայրենի լեզուի, որովհետեւ այդ պատասխանատուութիւնը կրում են բոլոր առարկաների ուսուցիչները: Առանց բացառութեամբ՝ բոլորը: Զի կարելի խեղճուկրակ լեզուով քիմիա կամ մաթեմատիկա սովորեցնել, էլ չեմ ասում՝ պատմութիւն, բնագիտութիւն կամ աշխարհագրութիւն: Այս տրամաբանութեամբ՝ երեւի սխալ չէր լինի «խնդրելու պէս պահանջել եւ պահանջելու պէս խնդրել» մեր նախարարութեանը ուսումնասիրել տիրող վիճակը խորութեամբ եւ լայնքով եւ ոչ հեռու ապագայում նման մի համաժողով ծրագրել՝ արդէն միւս առարկաների ուսուցիչների համար: Ի՞նչ հայերէնով են նրանք գիտելիքներ ներարկում աշակերտներին եւ ի՞նչ հայերէնով են աշակերտները նրանց պատասխանում:

Եւ, այնուամենայնիւ, մտահոգութեան այս շղթայի առաջին եւ վճռական օղակը մայրենի լեզուի եւ գրականութեան ուսուցիչն է:

Հայ ժողովուրդի համար, սկսած Մեսրոպ Մաշտոցից՝ հայերէնի ուսուցչի ֆէնոմէնը խորագոյն յարգանքի եւ գնահատութեան առարկայ է եղել: Մայրենի լեզուի ուսուցիչները գիւղի կամ քաղաքի կարեւոր դէմքերից են եղել, նրանց խորհուրդին են դիմել մարդիկ՝ կեանքի կնճոտ իրավիճակների պահին: Մեր անկատարի ամենադժնդակ ժամանակներում անգամ նրանք հաւատարիմ են մնացել ուսուցչի իրենց բարձր առաքելութեանը: Այդ բանը հաստատող բազում վկայութիւններին կ'ուզենայի անլոյս եւս մէկը: Արեւմտահայաստանից մեզ հասած ձեռագիր մի մատենանի վերջին էջին եւ կարդացել եմ ցնցող մի պատմութիւն:

«Մեծաւ Տէր Միմար» գիւղի միակ ուսուցիչը: Գիւղն ու վեց աշակերտները որբացան: Տէր Միմարը մեծաւ դպրոցի շէմին ընկած, հարրած ենիչերու թրի հարուածից Այդ որբ ուսուցիչը այրուրէնի վերջին տառն էր սովորեցնում եւ խնդրեց ենիչերիներին, որ չընդհատեն դասը, մինչեւ երեսնաները սովորեն գրել:

Մայրերն են պահել մեր հայոց լեզուն —, Մեր մանուկներին տուել կաթի հետ եւ հայրենիքով դարձրել են լեզուն, Որ ժողովուրդը ապրի յար յաւէտ:

Մայրերն են պահել մեր հայոց երգը, Երբ մանուկներին օրօր են ասել, Արցունքն աչքերին, սրտերում վէրքը Մեր ազատ կեանքի օրն են երագել:

Նրանք չեն զիջել մեր երգն ու լեզուն Բիրտ՝ Յազկերտներին, սուլթանին, ցարին, Որոնք մեր վախճանն էին երագում, Տիրելու համար հայոց աշխարհին:

Նրանք չեն եղել օտարի գերին Ու չեն վհատուել եւ ոչ մի դարում, Հայ գիրքն ու մանկան սեղմած կրծքերին՝ Հպարտ են ապրել նրանք աշխարհում:

Եւ հայ մայրերն են պահում հիմա էլ Մեր երգը, լեզուն, մեր վսեմ ոգին, Իրենց դարաւոր մայրերին վայել՝ Սրտով նուիրուած մեր հայրենիքին:

Ես ձեր ձեռներն եմ համբուրում, մայրեր, Սրբութիւն սրբոց էք դուք իմ հոգում, Պահպանեցէք միշտ հայերէնը մեր, Որ յար յաւիտեան մնանք աշխարհում:

«Հայրենաշունչ»

վերջին տարը: Հարրած ենիչերին չանցաց եւ խփեց Տէր Միմարին: Վիրաւոր գլխից արիւնը հոսեց քարէ սալին: Վերջին շնջում Տէր Միմարը մօտ կանչեց իր Վահրամ աշակերտին, նրա ձեռքը թափախեց իր արեան մէջ եւ քարէ սալին գրեց մեր այրուրէնի վերջին տառը:

Գիւղ Ջրասուն, 1827 թիւ, Կարին: Բոլորը հաւաքուելալով բն այրուրէնի վերջին տառին ու լալիս են: Անձրեւտտ մի օր էր»:

Նաեւ այսպէս՝ իր արիւնով է հայ ուսուցիչը սովորեցրել մայրենին եւ դրա համար մեծարել է նրան ժողովուրդը՝ որպէս իր ինքնութեան պահպանի:

A Holiday Gift Offer Especially For You... and for those special to you

“Armenia — Past and Present” Now Available at an Exceptional Value. For a Limited Time Only.*

A gift to please the mind, the eye, and the spirit.

“ARMENIA” makes the ideal gift for almost anyone on your holiday gift list. In brilliant full color, this richly photographed and illustrated historical masterwork will be appreciated not only by those whose own heritage is bound within its vividly detailed pages, but also by those who have yet to discover the fascinating cultural treasures and eventful history of this sacred land Armenia and its dynamic people.

How to order today.

Simply fill out the order form below. If more than one copy is ordered, indicate the number of pairs. Every two copies ordered amounts to a total price of \$50, including shipping and handling.* You save 25% for two copies regularly priced at \$66.

* This offer expires on December 31, 1982. ** Single copy orders total \$34, including \$2 for shipping and handling.

Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Armenia Past and Present: Written by Elisabeth Bauer, color photography by Jacob Schmidheiny; a Terra Magica illustrated book; 180 pages with 65 color photographs; 90 black and white photos and illustrations and 15 maps. Printed endpapers. 22.5 x 30 cm. Hardbound with color jacket.

Buy one copy at its regular \$32. value and get one additional copy at half-price. A 25% savings just in time for holiday gift giving. Stock up now and save on every two copies.

Print Last Name, First _____
Address _____
City _____ State _____ Zip _____
Check one:
 Please send me _____ pairs at \$50. each
Amount: _____
 Please send me a single copy at \$34.
Amount: _____
Please enclose a check or money order and return this form to: Armenian Prelacy, 138 East 39th Street, New York, N.Y. 10016. (212) 689-7810.
Please allow 2-3 weeks for delivery.